

УДК 343.2

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВ НА ОБ'ЄКТИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

**О.С. ЯРА, кандидат юридичних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України**

*Досліджується питання суб'єкта злочину за порушення прав на
об'єкти права інтелектуальної власності*

***Суб'єкт злочину, суспільні відносини, право інтелектуальної
власності, об'єкти інтелектуальної власності.***

Дискусії, які мають місце на сучасному етапі розвитку кримінально-правової науки з приводу доцільності чи недоцільності запровадження кримінальної відповідальності юридичних осіб, не є новими. Вони неодноразово порушувались на сторінках юридичної літератури, а також на дисертаційному рівні [1]. При цьому обґрунтування доцільності кримінальної відповідальності юридичних осіб за конкретні різновиди злочинів обмежувалось, як правило, тими із них, що вчиняються у сфері господарської діяльності, а також у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Однак, комплексний аналіз проблем, що стосуються кримінальної відповідальності юридичних осіб за порушення прав інтелектуальної власності на окремі об'єкти права інтелектуальної власності в Україні досі не здійснювався. Особливої актуальності їх вирішення набуває у зв'язку з реєстрацією 17 січня 2013 р. у Верховній Раді України проекту Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження заходів кримінально-правового характеру стосовно юридичних осіб», яким запропоновано підстави для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру, визначено види таких осіб та види заходів. З огляду на це основними завданнями даної статті слід визнати з'ясування того, яким чином юридична особа може незаконно використовувати об'єкти права інтелектуальної власності, і як саме це може впливати на її кримінальну відповідальність (у тому числі з урахуванням прийняття керівним органом колегіального рішення). Тому **метою** нашого дослідження фактично є відповідь на таке запитання: які особливості вчинення юридичними особами названих вище порушень прав на об'єкти права інтелектуальної власності, і яким чином ці особливості впливають на доцільність чи недоцільність встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб за такі порушення.

Щоб досягти мети авторка у межах статті спробувала проаналізувати відповідні положення міжнародних нормативно-правових актів, законодавство окремих зарубіжних держав, а також вимоги цивільного та господарського законодавства.

У ст. 8 Конвенції про кіберзлочинність [2] зазначається, що кожна зі сторін Конвенції вживає такі законодавчі й інші заходи, які можуть бути необхідними для встановлення кримінальної відповідальності відповідно до її внутрішнього законодавства за умисне протиправне вчинення дій, що призводять до втрати майна іншої особи шляхом: а) будь-якого введення, зміни, знищення чи приховування комп'ютерних даних; б) будь-якого втручання у функціонування комп'ютерної системи; з шахрайською або нечесною метою набуття, без права на це, економічних переваг для себе чи іншої особи.

Крім того, у ст. 10 «Відповідальність юридичних осіб» Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності, прийнятої у м. Палермо 13 грудня 2000 р. та затвердженої резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї ООН від 15 листопада 2000 р. [3], зазначено, що кожна держава-учасник приймає такі міри, які з урахуванням її правових принципів можуть встановлювати відповідальність юридичних осіб за участь у серйозних злочинах (поняття «серйозний злочин» охоплює такий злочин, який карається позбавленням волі на максимальний строк не менше чотирьох років або передбачає більш сувору міру покарання, про що йдеться у ст. 2 цієї Конвенції). В даній статті Конвенції також зазначається, що держави-учасниці мають дотримуватися правових принципів при встановленні відповідальності юридичних осіб, яка може бути кримінальною, цивільно-правовою або адміністративною. При цьому наявність такої відповідальності не повинна перешкоджати кримінальній відповідальності фізичних осіб, які вчинили злочини. Рекомендації щодо встановлення кримінальної або іншої відповідальності юридичних осіб визнаються внутрішнім правом кожної держави-учасниці.

Чинне українське кримінальне законодавство не передбачає кримінальної відповідальності юридичних осіб. Згідно з ч. 1 ст. 18 КК України суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до КК може наставати кримінальна відповідальність [4]. Враховуючи ч. 1 і ч. 2 ст. 22 КК України, вік, з якого для винної особи може наставати кримінальна відповідальність за вчинення злочинів, передбачених ст. ст. 176, 177, 229, 231, 232, 232¹, 232² КК України (нагадаємо, що саме вони утворюють систему злочинів, що посягають на окремі об'єкти права інтелектуальної власності) «обмежується» 16-тьма роками. Проте в окремих випадках суб'єктом цих злочинів може бути особа у віці, який перевищує 16-ть років [5]. Наприклад, суб'єктом незаконного використання інсайдерської інформації (232¹ КК України) можуть бути посадові особи емітента на момент ознайомлення з інсайдерською інформацією; особи, які мають доступ до інсайдерської інформації у зв'язку з виконанням ними трудових

(службових) обов'язків, або договірних зобов'язань (зокрема, співробітники професійних учасників фондового ринку, державні службовці тощо). Це, у свою чергу, передбачає досягнення винною особою значно старшого віку, ніж 16-ть років (що зумовлено, наприклад, періодом, витраченим на здобуття вищої освіти, або «статусу» державного службовця).

Окремі з іноземних-криміналістів пострадянського простору відстоюють позицію запровадження кримінальної відповідальності юридичних осіб [6]. При цьому деякі з них акцентують увагу на визнанні єдиним можливим заходом публічно-правового впливу на порушника авторських і суміжних прав саме кримінальної відповідальності, у зв'язку з чим пропонувалось ще у 2006 р. доповнити Кримінальний кодекс РФ ст. 19.1, яка б містила вказівку на визнання суб'єктом злочину саме юридичних осіб [7, с. 133].

У проекті Кримінального кодексу РФ 1994 р. передбачалась можливість кримінальної відповідальності юридичних осіб у таких випадках: а) юридична особа винна у невиконанні, або неналежному виконанні прямого припису закону, який встановлює обов'язки або заборону на здійснення конкретної діяльності; б) юридична особа винна у здійсненні діяльності, яка не відповідає її статутним документам або визначеним цілям. При цьому кримінальна відповідальність юридичної особи не виключає відповідальності за вчинений злочин фізичної особи [8].

При цьому, що на відміну від КУпАП, Кодексом про адміністративні правопорушення Російської Федерації передбачено, що юридичні особи є суб'єктами адміністративної відповідальності. Для обґрунтування слушності такого підходу вчені-адміністративісти звертають увагу на те, що інститут публічно-правової відповідальності юридичної особи застосовується у багатьох зарубіжних державах, які зіткнулись з проблемою зростання кількості порушень закону, вчинених корпораціями або іншими колективними суб'єктами. При цьому за законодавством цих держав юридичні особи були суб'єктом не лише адміністративної, а й кримінальної відповідальності (Франція, США, Японія, та ін.) [9, с. 21].

Б.В. Волженкін, аналізуючи законодавчі акти різних країн, наводить ряд аргументів на користь як прибічників, так і противників кримінальної відповідальності юридичних осіб. Також він виділяє умови, за яких правочини юридичної особи будуть тягти за собою відповідальність за злочини, вчинені фізичною особою. Водночас він зазначає, що в більшості випадків до корпорації можуть застосовуватись заходи цивільної відповідальності, а на службовця, що прийняв злочинне рішення, – заходи кримінально-правового впливу [10]. Схожої позиції дотримуються й українські автори [11].

У нормативно-правових актах зарубіжних держав проблема обґрунтування доцільності кримінальної відповідальності юридичної особи вирішується по-різному. Так, у британській системі права поширений принцип ототожнення керуючого органом з керуючою ним корпорацією,

коли під виною юридичної особи розуміють вину керівника або керуючого органу цієї організації. У США сама ідея застосування до корпорації кримінальної відповідальності виникла із розуміння прагматизму й доцільності. До корпорації застосовується кримінальна відповідальність і в тих випадках, коли вона ставить свого працівника у ситуацію за якої він отримує можливість займатися «неналежною діяльністю». Так, ще у 1909 р. Верховний Суд США визнав аналогію між цивільно-правовою і кримінально-правовою відповідальністю корпорацій в частині доказування вини [12, с. 106–118].

Зазначений підхід американського законодавця узгоджується із теорією соціального розуміння вини, зміст якої стосується відповідальності юридичної особи перед суспільством і державою за негативні наслідки її діяльності.

Законом Великої Британії «Про авторські, дизайнерські і патентні права» [13] передбачена відповідальність юридичних осіб та їх службовців за незаконне виготовлення і оборот об'єктів авторського права. Згідно зі ст. 110 цього Закону у разі, якщо при скоєнні злочину, передбаченого ст. 107 Закону, юридичною особою буде доказано, що такий злочин скоєний з дозволу або потурання директора, менеджера, секретаря, іншої подібної особи або особи, яка тимчасово займає зазначені посади, то вони, так само як і юридичні особи, винні в скоєнні злочину, підлягають кримінальному переслідуванню і покаранню. Аналогічна відповідальність передбачена ст. 198 вказаного Закону за виготовлення, оборот і використання незаконного звукозапису.

На теоретичному рівні противники запровадження кримінальної відповідальності юридичних осіб відстоюють позицію, що відповідні (запропоновані) заходи кримінально-правового впливу не узгоджуються із принципом особистої відповідальності особи за вчинені злочини та наявності вини. Як вже підкреслювалось, чинним кримінальним законодавством України обмежене коло можливих суб'єктів злочину. Це означає, що суб'єктом злочину може бути лише фізична осудна особа, а визнання юридичних осіб суб'єктами кримінальної відповідальності взагалі не відповідає принципам кримінального права – особистої (індивідуальної) відповідальності особи за вчинений злочин та наявності вини. За злочинні діяння, що мали місце у процесі діяльності юридичної особи, відповідає винна фізична особа, яка вчинила такі діяння. Відповідальність юридичних осіб визначається засобами адміністративного чи цивільного права (застосування до установ, підприємств, організацій штрафних санкцій, заборона їхньої діяльності тощо) [14, с. 80]. Крім цього, з позиції доктрини кримінального права юридична особа сама по собі не може вчинити будь-які дії, в тому числі й такі, що можуть містити склад злочину і розцінюватись як участь у якихось злочинах. Тому можна говорити про вчинення від імені чи в інтересах юридичної особи певних конкретних злочинів, а не про участь юридичної

особи у вчиненні злочинів, а тим більше про вчинення злочину юридичною особою [15, с.114–115].

Поняття «юридична особа» визначається у ст. 80 ЦК України, згідно з якою юридичною особою є організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку. Вона, у свою чергу, наділяється цивільною правоздатністю і дієздатністю, може бути позивачем та відповідачем у суді [16]. Відповідно до ч. 2 ст. 81 ЦК України юридична особа публічного права може створюватися розпорядчим актом Президента України, органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування.

Аналіз норм чинного цивільного законодавства України дозволяє виділити наступні ознаки, які характеризують юридичну особу: а) організаційна єдність; б) наявність відокремленого майна; в) самостійна майнова відповідальність; г) здатність виступати в цивільному обігу від свого імені.

За загальним правилом ст. 82 ЦК України на юридичних осіб публічного права у цивільних відносинах поширюються положення ЦК України. У той же час передбачається можливість регулювання цивільних правовідносин з участю юридичних осіб публічного права і іншими, ніж ЦК України, актами законодавства. Такими актами можуть бути лише закони, а не Укази Президента України чи постанови Кабінету Міністрів України. Це можуть бути, зокрема законодавчі акти, що регулюють правове становище органів публічної влади, місцевих адміністрацій тощо, які встановлюють певні особливості участі цих організацій у цивільних правовідносинах.

Отже, юридичні особи є повноправними суб'єктами цивільно-правових відносин різних видів і можуть вчиняти протиправні діяння. Враховуючи це, слід звернути увагу на бланкетний характер зазначених вище статей Особливої частини КК, які передбачають відповідальність за посягання на різні об'єкти права інтелектуальної власності. У зв'язку з цим виникає питання, чи має застосовуватись кримінальна відповідальність за порушення прав інтелектуальної власності саме до юридичних осіб. Дослідження підстав притягнення юридичних осіб до кримінальної відповідальності, у тому числі, й за порушення прав інтелектуальної власності, дозволяє звернути увагу на наступне.

По-перше, юридична особа може бути суб'єктом інших видів (не кримінальної) юридичної відповідальності (зокрема, у разі набуття нею правосуб'єктності). Правосуб'єктність юридичної особи – це складна система, кожен елемент якої визначає правосуб'єктність юридичної особи у певній сфері суспільних відносин [17, с. 59]. Тому на нормативному рівні слід врахувати ту обставину, що застосування до юридичної особи інших видів (виду) юридичної відповідальності може досягати тих самих цілей, що й кримінальна відповідальність юридичних осіб (особливо у випадках застосування до них штрафу, заборони займатися певним видом діяльності, конфіскації майна, ліквідації, як це пропонується визнати законопроектом «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України

щодо запровадження заходів кримінально-правового характеру стосовно юридичних осіб»). Отже, можливість застосувати до юридичної особи й інших видів юридичної відповідальності є достатнім «інструментом» для того, щоб заходи іншого (некримінально-правового) впливу були ефективними для юридичних осіб, що у тому числі вчиняють порушення прав на об'єкти права інтелектуальної власності.

По-друге, визначення вини юридичної особи має враховувати зв'язок між діяннями фізичних осіб, які входять до складу юридичної особи, і протиправними діяннями юридичної особи.

По-третє, ефективність застосування до зазначених вище юридичних осіб інших видів юридичної відповідальності може бути проілюстрована наступними прикладами.

Статтею 238 ГК України за порушення встановлених законодавчими актами правил здійснення господарської діяльності передбачена відповідальність юридичної особи, до якої можуть бути застосовані уповноваженими органами державної влади або органами місцевого самоврядування адміністративно-господарські санкції, тобто заходи організаційно-правового або майнового характеру, спрямовані на припинення правопорушення суб'єкта господарювання та ліквідацію його наслідків. До юридичної особи можуть бути застосовані такі види санкцій:

- вилучення прибутку (доходу); адміністративно-господарський штраф;
- стягнення зборів (обов'язкових платежів);
- застосування антидемпінгових заходів;
- припинення експортно-імпортних операцій;
- застосування індивідуального режиму ліцензування;
- зупинення дії ліцензії (патенту) на здійснення суб'єктом господарювання певних видів господарської діяльності;
- анулювання ліцензії (патенту) на здійснення суб'єктом господарювання окремих видів господарської діяльності;
- обмеження або зупинення діяльності суб'єкта господарювання;
- скасування державної реєстрації та ліквідація суб'єкта господарювання.

Юридична природа такої «некримінальної» відповідальності полягає у негативній оцінці поведінки правопорушника з боку держави і в прямій вимозі або санкції закону застосувати до нього заходи майнового впливу у вигляді відшкодування збитків, сплати неустойки, штрафу, пені або інших несприятливих для правопорушника правових наслідків. Загальним принципом такої відповідальності є державна забезпеченість щодо застосування передбачених договором чи законом майнових та інших господарських санкцій. Держава гарантує застосування їх завдяки системі спеціальних і загальних правозахисних державних органів, функцією яких є саме застосування господарських санкцій [18, с. 277].

Підбиваючи підсумок наведеному, і можна відокремити такі узагальнення.

1. Недоцільність запровадження кримінальної відповідальності юридичних осіб за порушення прав на об'єкти права інтелектуальної власності зумовлюється насамперед існуючою і досить розвинутою системою заходів іншого (некримінально-правового) впливу, що утворюють зміст цивільно- та господарсько-правової відповідальності.

2. Поняття юридичної особи неможливо «пристосувати» до кримінально-правового розуміння суб'єкта злочину насамперед у зв'язку з його абстрактним (не особистісним, «уречевленим») характером, що фактично заважає кримінальному прояву реалізувати його «особисту репресивну» функцію, спрямовану на волю та психічне ставлення до вчинення злочину (йдеться про відсутність у юридичної особи інтелектуального і вольового «компонентів» вини як поняття, що стосується саме фізичної особи і визначене ст. 23 КК України).

Список літератури:

1. Дудоров О.О. Проблема юридичної особи як суб'єкта злочину та її вирішення у проектах Кримінального кодексу України / О.О. Дудоров // Вісник Академії правових наук України. – 1999. – №2. – С. 133–141;

Лопашенко Н.А. Основы уголовно-правового воздействия : уголовное право, уголовный закон, уголовно-правовая политика / Н.А. Лопашенко. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2004. – С. 233–234;

Дудоров О. Підприємство на лаві підсудних : досвід зарубіжного законодавця / О. Дудоров, Р. Калінін // Юридичний вісник України. – 1999 (1–7 квітня).

Красницький І.В. Кримінальна відповідальність як інститут кримінального права Франції та України : порівняльний аналіз : Монографія / І.В. Красницький. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2008. – С.102–104;

Михайлов О.О. Юридична особа як суб'єкт злочину : іноземний досвід та перспективи його використання в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / О.О. Михайлов. – К., 2008. – 16 с.;

Кримінальне право. Загальна частина : Підручник / За ред. А.С. Беніцького, В.С. Гуславського, О.О. Дудорова, Б.Г. Розовського. – К. : Істина, 2011. – С. 339–358;

Пасека О.Ф. Кримінальна відповідальність юридичних осіб : порівняльно-правове дослідження : Дис. ... канд. юрид. наук / О.Ф. Пасека. – Львів, 2010. – 235 с.;

Андрушко П.П. Щодо відповідальності юридичних осіб за корупційні правопорушення у вигляді застосування до них заходів кримінально-правового характеру / П.П. Андрушко // Бюлетень Міністерства юстиції. – 2013. – № 3. – С. 104–115.

2. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності : резолюція 55/25 Генеральної Асамблеї ООН від 15 листопада 2000 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.balakk.kz/ru/221>.

3. Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності та протоколів, що її доповнюють (Протоколу про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї і Протоколу проти незаконного ввозу мігрантів по суші,

морю і повітря): Закон України від 4 лютого 2004 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 19. – Ст. 263.

4. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.

5. Кримінальне право. Загальна частина : Підручник / За ред. А.С. Беніцького, В.С. Гуславського, О.О. Дудорова, Б.Г. Розовського. – К. : Істина, 2011. – 330 с.

6. Лопашенко Н.А. Основы уголовно-правового воздействия : уголовное право, уголовный закон, уголовно-правовая политика / Н.А. Лопашенко. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2004. – С. 233–234.

7. Вишинский М.В. Уголовно-правовые меры противодействия нарушению авторского и смежных прав : дис ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / М.В. Вишинский. – М. : РГБ, 2006. – 213 с.

8. Уголовный кодекс РФ (общая часть), проект. – М., 1994 : [Електронний ресурс] – Режим доступа : <http://www.bibliotekar.ru>.

9. Комментарий к Кодексу Российской Федерации об административных правонарушениях / Под ред. проф. Э.Н. Ренова. – М. : Норма, 2004. – 1168 с.

10. Волженкин Б.В. Уголовная ответственность юридических лиц // Закон. Интернет-журнал Ассоциации юристов Приморья / Б.В. Волженкин : [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://proknadzor.ru/analit>.

11. Нерсисян А.С. Кримінально-правова охорона прав інтелектуальної власності : дис... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Нерсисян Армен Сабірович. – К., 2008. – 208 с;

Дудоров О.О. Проблема юридичної особи як суб'єкта злочину та її вирішення у проектах Кримінального кодексу України / О.О. Дудоров // Вісник Академії правових наук України. – 1999. – № 2. – С. 133–141;

Кримінальне право. Загальна частина : Підручник / За ред. А.С. Беніцького, В.С. Гуславського, О.О. Дудорова, Б.Г. Розовського. – К. : Істина, 2011. – 330 с.

12. Никифоров А.С. Юридическое лицо как субъект преступления и уголовной ответственности / А.С. Никофоров – М., 2002. – 204 с.

13. The Stationery Office Limited as the Copyright, Design and Patent Act 1988. – London, 1988. – P. 48.

14. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – 9-те вид., переробл. та допов. К. : Юридична думка, 2012. – 1316 с.

15. Андрушко П.П. Щодо відповідальності юридичних осіб за корупційні правопорушення у вигляді застосування до них заходів кримінально-правового характеру / П.П. Андрушко // Бюлетень Міністерства юстиції. – 2013. – №3. – С.104–115.

16. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.

17. Стамкулов У.М. Теоретические проблемы межотраслевой правосубъектности юридического лица / У. М. Стамкулов // Юрист. – 2000. – № 4. – С. 59–60.

18. Світличний О.П. Адміністративні правовідносини у сфері земельних ресурсів України : проблеми теорії та практики правозастосування : Монографія / О.П. Світличний. – Донецьк : Державне видавництво «Донбас», 2011. – 410 с.

Исследуются вопросы субъекта преступления за нарушения прав на объекты права интеллектуальной собственности.

Субъект преступления, общественные отношения, право интеллектуальной собственности, объекты интеллектуальной собственности.

The questions of subject of crime for infringement of right on legal objects of intellectual property are researched.

Subject of crime, social relations, intellectual property law, objects of intellectual property.